

Şuur, teklif ve sorumluluk

Kahraman rumuzlu okuyucumuz: “Akıl, mantık ve şuur kavramlarını açıklar mısınız? Hangi durumlarda teklif yoktur?”

AKIL, MANTIK VE ŞUUR

Akıl; sözlükte, iyiyi kötüden, faydayı zarardan, menfaati mazarrattan ayırt edebilme kuvveti, temyiz gücü, düşünce, anlayış, kavrayış, sezış yeteneği, bilme gücü, bilinç, idrak kabiliyeti, fehim, zekâ, görüş ve tefekkür yeteneği mânâlarındadır.

Mantık; “nutk” kökünden gelmiştir. Doğru söz, doğru düşünme, tutarlı düşünce, akla uygun olma, düşünce ve akıl yürütme doğruluğu, düzenli düşünme ve aklî konuşma kabiliyeti demektir.

Şuur; bilinç, bilmek, hissetmek, duymak, duyarlı olmak kabiliyeti, görmek ve farkına varmak gücü, anlama, kavrama ve tanıma gücü, anlayış, idrak, incelikleri bilmek ve kavramak ve kendi varlığından haberdar olmak demektir.

Akılsızlık ise bu kabiliyetlerin bulunmaması, bu yeteneklerden mahrum olunması ve bu kuvvetlerin yokluğu hâlidir ki, ergenlik çağındaki bir kişi için bu gücün yokluğu veya aşırı zafiyeti teklifin vaki olmaması için, yani kişinin Allah katında sorumlu tutulmaması için, yani mükellef sayılmaması için yeterlidir.

Akıl ya doğuştan yetersizdir, ya da sonradan vaki olan bir hastalık veya travma gibi müessif bir kaza dolayısıyla zafiyet içinde olabilir. Hangi sebeple olursa olsun, aklın zafiyeti, yetersizliği, fıkdanı, olmayışı, dinde teklifin olmaması için yeterli sebeptir.

KALEMİN KALDIRILDIĐI DURUMLAR

Her iki halde de, akıl başa gelinceye kadar veya iyiyi kötüden ayırt edinceye kadar mükellefiyet söz konusu olmaz. Meselâ uzun süren baygınlık veya koma halleri, rahatsızlık süresince mükellefiyeti düşürür. Nitekim Peygamber Efendimiz (asm): “Şu üç sınıftan kalem (hüküm-sorumluluk) kaldırılmıştır: 1- Uyanıncaya kadar uyuyandan, 2- Delikanlı oluncaya kadar çocuktan, 3- Akıllanıncaya kadar matuhtan (deliden veya herhangi bir sebeple aklî melekesini kaybedenden).”¹ buyurmuştur. Kur’ân da, herkese sorumluluğun ve teklifin ancak gücünün yettiği kadar yüklendiğini kaydeder.²

Akıl yokluğunun aksine olarak; aklın ileri derecede işlerliğine ve aktivitesine, kuvvetli hafıza gücüne ve güçlü muhakeme kabiliyetine de “zekâ veya deha” denmiştir. “Zeki insan” dendiğinde iyi düşünen, akli kuvvetli olan, derinliğine akıl erdiren, basiret ve feraset sahibi, ince kavrayışlı, şuurlu ve sağlıklı muhakeme gücüne sahip mantıklı kimseler kast edilir.

Peygamber Efendimiz (asm) akıllı kimseyi şöyle tanımlar: “Akıllı kimse, nefisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kimse ise, nefisini hevâsına tâbi kılan ve Allah’tan bâtil şeyler talep edendir. (Olmayacak şeyler isteyendir.)”³

Akıl erdirmemizi, iyi düşünmemizi ve akıllı olmamızı Kur’ân da ister. Âyetleri inceleyelim:

* “Ey insanoğulları! Ben size, şeytana tapmayın, o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. Bu doğru yoldur, diye bildirmedim mi? And olsun ki o (şeytan) sizden nice nesilleri saptırmıştı. Akıl etmez miydiniz?”⁴

* “Sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından yaratan; sonra ergenlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O’dur. Kiminiz daha önce öldürülür. Kiminiz de, belirtilmiş bir süreye ulaşırsınız. Umulur ki akıl edersiniz.”⁵

* “Allah’ın, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiğini bilin. Size, akıl erdiresiniz diye açık açık deliller anlattık.”⁶

DİMAĞIN MERTEBELERİ VE SORUMLULUK

Dimağda mertebeler bulunduğunu beyan eden Bedüzzaman Hazretleri, bu mertebelerin hükümlerinin de muhtelif olduğunu kaydeder.⁷ Mükellef olmak için aklın, yani iyiyi kötüden ayırt edebilme gücünün olması yeterlidir. Fakat hiç şüphesiz mükellefiyet “sınırı” akıldaki “kuvvet” durumuna göre değişiklik arz eder. Meselâ her akıllı ve bâliğ Müslüman’a namaz farzdır. Fakat zekâtın da farz olması için mâlî güç gereklidir. Başka bir ifâdeyle, âkıl bâliğ, fakat fakir bir Müslüman için, namaz hususunda “mükellef”, zekât veya hac hususunda “mükellef değil” denmekte; yeterli derecede mâlî güce sahip olduğunda ise, zekât veya hac için de mükellef olduğuna hükmedilmektedir. Akıl ve ileri akıl arasında da mükellefiyet farkının olması Cenâb-ı Hakk’ın, “Biz kişiye ancak gücünün yettiği kadar yükleriz.”⁸ âyetinin gereğidir.

Normal akıl ile ileri akıl arasında namaz ve oruç gibi temel yükümlülüklerde fark olmasa da; her birisinin “aklının yettiği kadar” sorumlu tutulduğu açıktır. Allah kalbe ve niyete nazar eder. Meselâ yolda gördüğü herhangi bir engelin başka birisine zarar

vereceğini—her nasılsa—akıl edemeyen bir Müslüman, bu davranışında eğer niyeti sahih, kalbi sâfi ve art niyet taşıyor ise muafiyete uğrayabilir. Ama bunu akıl ettiği halde yolda bırakan birisi, aklının gereği ile amel etmediği için sorumludur.

Dipnotlar:

- 1- Tirmizî, Hudud, 1.
- 2- Bakara Sûresi, 2/286.
- 3- Riyâzü's-Sâlihîn, 66.
- 4- Yâsîn Sûresi, 36/60, 61, 62.
- 5- Mü'min Sûresi, 40/67.
- 6- Hadîd Sûresi, 57/17.
- 7- Sözler, s. 647.
- 8- En'âm Sûresi, 6/152; A'râf Sûresi, 7/42; Mü'minûn Sûresi, 23/62.